

ארבעה זקנים לבקרו. ואלו הם: רבי טרפון, ורבי יהושע, ורבי אלעזר בן עזריה, ורבי עקיבא.

נענה רבי טרפון ואמר לרבי אליעזר: טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים. שטיפה של גשמים — בעולם הזה. ורבי, בעולם הזה — ובעולם הבא (566).

נענה רבי יהושע ואמר: טוב אתה לישראל יותר מגלגל חמה. שגלגל חמה — בעולם הזה [אבל לעתיד לבוא המאורות מתחדשין]. ורבי, בעולם הזה — ובעולם הבא.

נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר: טוב אתה לישראל יותר מאב ואם. שאב ואם — בעולם הזה. ורבי, בעולם הזה — ובעולם הבא (567).

נענה רבי עקיבא ואמר: חביבין יסורין, שמכפרין הם על העוונות.

אמר להם רבי אליעזר לתלמידיו: סמכוני, ואשמעה דברי עקיבא תלמידי, שאמר חביבין יסורין.

אמר לו רבי עקיבא: עקיבא, זו, דבר זה, שחביבין יסורין, מנין לך?

אמר: מקרא אני דורש: "בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו, וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים וגו', ויעש הרע בעיני ה'".

וכתיב: "גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה". והיינו, שתלמידי חזקיה כתבו את ספר משלי. מוכח שהיה חזקיה מלמד את כולן.

וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה, ולמנשה בנו לא לימד תורה? (568)

בודאי שאכן לימד גם את מנשה בנו תורה!

אלא: מכל טורח שטרח בו, ומכל עמל שעמל בו ללמדו תורה, לא העלהו למוטב — אלא יסורין.

שנאמר: "יודבר ה' אל מנשה ואל עמו — ולא הקשיבו, ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור, וילכדו את מנשה בחיבם, ויאסרוהו בנחשתים, ויוליכחו בבלה".

וכתיב: "וכהצר לו [כשהיה צר לו, למנשה] חלה את פני ה' אלהיו, ויבנע מאד מלפני אלהי אבותיו, ויתפלל אליו, ויעתר לו, וישמע תחנתו, וישיבהו ירושלים למלכותו,

עליהם אף לעולם הבא. עיי"ש עוד.

567. והיינו, שהלכו לשיטתם, שלא חטא כלל, אלא מפני הרעה נאסף צדיק, ולכן אמרו לו שטוב הוא לישראל להגן עליהם. ורבי עקיבא לשיטתו, שהיסורין באו עליו לכפרת חטאו, לכן אמר לו: חביבין יסורין.

568. שהרי עיקר חטאו היה, שגילה פנים בתורה שלא כהלכה. ואם היה לומד היטב, לא היה

חטאם, אלא בגלל הקללה שנתקלל האדם על ידי מעשה הנחש. והקשו התוס' מהמקרא שהובא כאן, שאין צדיק שלא יחטא! וכתבו, שהמקרא מדבר ברוב בני האדם. אבל אכן יש מיעוט צדיקים שאינם חוטאים כלל.

566. כתב הרי"ף, דהיינו למאי דאמרינן שיומא דמיטרא כיומא דדינא, ואף על פי כן מועילים גשמים לישראל, והם אינם אלא לעולם הזה. ויסורין של רבי מכפרים על ישראל ומגינים

וידע מנשה כי ה' הוא האלהים".

הא למדת — שהביבין יסורין. שרק על ידי יסורין שנתייטר, חזר מנשה בתשובה.

תנו רבנן: שלשה באו בעלילה. כלומר, שלא באו לבקש מאת ה' בתפילה, אלא באו על הקדוש ברוך הוא בעלילה וטענה. שאמרו דברים של נצחון, שאין להם תשובה (569).

אלו הן: קין, עשו, ומנשה.

קין — דכתיב: "גדול עוני מנשוא". אמר לפניו [לפני הקדוש ברוך הוא]: רבונו של עולם! כלום גדול עוני יותר ממששים ריבוא של ישראל שעתידין לחטוא לפניך (570) (571), ובכל זאת אתה פולח להם?

עשו — דכתיב: "הברכה אחת היא לך אבי". כלומר, וכי לא נותרה לך ברכה לברכני? ותשובה ניצחת השיבו, ועלתה לו (572).

מנשה — שבתחילה קרא לאלוהות הרבה, ורק לבסוף, כשראה שלא הועילו לו כל אותן אלוהות, קרא לאלהי אבותיו (573) [וזהו שנאמר: "ויכנע לפי ה' אלקי אבותיו". משמע שעד עתה נכנע לפני אלוהות אחרות]. וזהו שבא בעלילה. שאמר לקדוש ברוך הוא: אם לא תושיעני, מה הועיל לי שקראתי לך יותר משאר אלוהות?

שנינו במשנתנו: אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו וכו'.

תנא: וזה ששנינו שההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא, היינו בגבולין. אבל במקדש לא, שהרי היו מברכים בשם המפורש. ובלשון עגה [בלשון לע"ז], אפילו במקדש אסור להגות (574).

שנינו במשנתנו: שלשה מלכים וארבעה הדיוטות וכו'.

תנו רבנן: ירבעם — שריבע עב. דהיינו,

עושה כך. עיון יעקב.

ודורשיו.

569. כך כתב רש"י. ולכאורה תמוה הוא, שהרי עלילה בכל מקום הוא לשון מי שבא בעקיפין, בטענות שאינן אמת. כמו "והוא שם לה עלילות דברים"!

וכתב המהרש"א לבאר דבריו, שבאמת ודאי שטענותיהם היו עלילות, והיתה להם תשובה. אלא שלפי דעתם, היו דבריהם טענות שאין להם תשובה. וכדי שלא ירהרו אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא, עלתה להם טענתם, אף שבאמת עלילה היתה.

570. כתב בתורת חיים: לא ידענא מי גילה לו לאותו רשע נבואה זו! וי"ל ספרו של אדם הראשון חזיה ליה, שהיה כתוב בו דור דור

571. והרי זה חטא הרבים, שהוא חמור יותר. מהרש"א.

572. שאם לא היה מברכו אביו לבסוף, היה לו מקום הרהור כפירה לומר שתי רשויות יש, וכביכול אין ביד הקב"ה כל הברכות, אלא ביד רשות אחרת. מהרש"א.

573. בערוך גרס: "אמר קמיה: רבון דעלמא! אי ענית לי — ענית. אי לא, אמינא הא כל אפיא שוין".

574. ולפי זה "עגה" מלשון "בלעגי שפה". כך כתב רש"י מפי רבו.

אמר לו הקדוש ברוך הוא: קוצים הם מכלין [המצרים]! שגלוי וידוע לפני, שאילו יחיו אותם ילדים, יהיו רשעים גמורים.

ואם אינך מאמין, הוצא אחד מהם, ותראה מה יהיו מעשיו לבסוף.

הלך משה, והוציא את מיכה, שהרע לבסוף לישראל (577).

ומה שמו האמיתי — **שבע בן בכרי שמו**.

תנו רבנן: שלשה ניבטו ולא ראו [דהיינו, צפו למרחוק, מה שעתיד להיות לעתיד, וטעו]. ואלו הן אותם שלשה: **נבט, ואחיתופל, ואיצטגניני פרעה**.

נבט — מה צפה וטעה?

ראה אש שיוצאת מאמתו (578). הוא סבר, שזהו סימן שאיזה מליך [שהוא עצמו ימלוך], ולכן נתאמץ שבע בן בכרי [שהוא נבט, כפי שהובא לעיל], וקיבץ אליו את כל ישראל, והיה רוצה למלוך [כפי שמסופר בספר שמואל ב', פרק כ].

מיציאת מצרים עד סוף דוד מלך ישראל?

577. עוד פירש רש"י, שנתעסק בבנין עד שנעשה מך, כדאמרינן בסוטה: "כל העוסק בבנין מתמסכן".

578. אמתו הוא רמז על זרעו, שממנו יצא אש המחלוקת לכלות את מלכות בית דוד. וכן להלן, גבי אחיתופל, שראה צרעת שפרחה על אמתו, רמז הוא על זרעו, שיפרח ממנו המלוכה על ידי צרעת, כדאמרינן לקמן, שנצטרע דוד ששה חדשים על ידי מעשה בת שבע. מהרש"א. ועיי' בעיון יעקב.

שריבץ את ישראל לארץ — והשפילם (575).

דבר אחר: ירבעם — **שעשה מריבה בעם על ידי עבודה זרה**. שזה עובד, וזה מוחה בידו, ובאין לידי מחלוקת.

דבר אחר: ירבעם — **שעשה מריבה בין ישראל לאביהם שבשמים**.

בן נבט — **בן שניבט** [שראה דבר בחלום, והיה סבור שהוא מביט יפה ומבין מה שהוא רואה]. ובאמת **לא ראה** היטב, אלא טעה. כדאמרינן להלן.

תנא: הוא נבט, הוא מיכה, הוא שבע בן בכרי (576).

נקרא **נבט** — על שם **שניבט ולא ראה**, כדאמרינן לעיל.

נקרא **מיכה** — על שם **שנתמכמך בבנין של מצרים**, שנתנוהו בבנין במקום לבנה. כפי שמצינו באגדה, שאמר לו משה לקדוש ברוך הוא: "אתה הרעות לעם הזה", שעכשיו אם אין להם לבנים, משימין בניהם של ישראל בבנין!

עוד הביא לישנא אחרינא: עגה — לשון עוגה. דהיינו, מקום שיש בו חבורת בני אדם, שמדברין דברי חול, וגבולין הוי חוץ למקדש, ואסור לפרש שם בן ארבעים ושנים בלשון עגה חוץ למקדש. ואם אמר, אין לו חלק. אבל בלשון קדש — אינו נענש כל כך. ובמקדש, הואיל ונהגו להזכיר פירושו — אינו נענש. ועיי' ביד רמה שהביא כמה פירושים בזה.

575. ובעיון יעקב כתב, שאפשר שחטא במשכב זכור, והיינו ריבע עם.

576. ביד רמה תמה, היאך חיה רשע כזה

ובאמת לא היא, אין הדבר כפי שהוא סבר. אלא, מה שראה — ירבעם הוא דנפק מיניה [יצא ממנו], ונעשה מלך.

אחיתופל — מה צפה וטעה?

ראה צרעת שזרחה לו על אמתו. הוא סבר שזהו סימן שאיחיו מלך [שהוא ימלוך], ולכן נעשה יועץ לאבשלום, כדי שתיסוב המלכות מדוד לאבשלום. ובין כך ובין כך — תעבור המלוכה אליו [כפי שמסופר בספר שמואל ב', פרק טו].

ובאמת לא היא, אלא, מה שראה — בת שבע בתו הוא, דנפקא מינה שלמה [שיצא ממנה שלמה] המלך.

איצטגניני פרעה — מה צפו וטעו?

דאמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב: "המה מי מריבה?"

המה, אותם מים, הם אלו שראו איצטגניני פרעה — וטעו בדבר, ולא הבינוהו אל נכון.

ראו האיצטגנינין שמושיעין של ישראל — במים הוא לוקה. אמר פרעה על פי עצתם: "כל הבן הילוד היארה תשליכהו", כי סברו שבכך ילקה במים.

וחן לא ידעו, שעל עסקי מי מריבה הוא לוקה. שמחמת העוון של מי מריבה, שאמר משה לבני ישראל כשהוציא להם מים מן הסלע: "שמעו נא המורים" — לא יכנס

לארץ.

ומנא לן דלא אתי ירבעם לעלמא דאתי [ומנין לנו שלא יבוא ירבעם לעולם הבא]?

דכתיב: "ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד מעל פני אדמה".

וכך נדרש המקרא:

"להכחיד" — בעולם הזה.

"ולהשמיד" — לעולם הבא.

אמר רבי יוחנן: מפני מה זכה ירבעם למלכות? (579)

מפני שהוכיח את שלמה, כפי שמסופר להלן.

ומפני מה נענש ירבעם?

מפני שהיה לו להוכיח את שלמה בצנעה, בינו לבין עצמו. ולא עשה כן, אלא הוכיחו ברבים — וביישו (580).

שנאמר: "ירבעם בן נבט וגו' עבד לשלמה וירם יד במלך. וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה, בנה את המלוא, סגר את פרוץ עיר דוד אביו".

אמר לו ירבעם למלך שלמה: דוד אביך פרץ פרצות בחומה, כדי שיעלו ישראל לרגל, ויכנסו בריוה. ואתה גדרת אותם [את אותן]

ועל כרחך שאותה טובה שעשה, לא עשה בשלמות. עיון יעקב.

580. יש לדקדק, הרי עונשו של ירבעם מפורש

579. שהרי לא היתה לו זכות אבות, כי אבותיו היו מיכה ושבע בן בכרי. אם כן, על כרחך שהיתה לו זכות עצמו. ואחר כך שואלת הגמרא מפני מה נענש, כי גמירי דטבא לא הוה בישא.

אמר רב נחמן: גסות הרוח שהיה בו בירבעם — טרדתו מן העולם.

שנאמר: "ויאמר ירבעם בלבו: עתה תשוב הממלכה לבית דוד. אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלים, ושב לב העם הזה אל אדניהם אל רחבעם מלך יהודה והרגני, ושב אל רחבעם מלך יהודה".

אמר ירבעם בלבו: גמירי [הלכה למשה מסיני היא], דאין מותרת ישיבה בעזרה — אלא למלכי בית יהודה בלבד. אבל כל שאר העם, ואף מלכים אחרים, אינם רשאים לשבת שם.

וביון דהזו ליה לרחבעם דיתיב, ואנא קאימנא [כיון שיראו העם שרחבעם יושב ואני עומד], סברי: הא מלכא, והא עבדא [יסברו: זה שיושב — הוא המלך. וזה

פרצות], כדי לעשות אנגריא [שעל ידי שיכנסו כולם בשערים, ידעו מי ומי הנכנסים, ויוכלו לגבות מכולם מס] לצורך אשתך, בת פרעה! (581)

והיינו דכתיב: "בנה את המלוא, סגר את פרץ עיר דוד אביו", שהוכיח את שלמה על שבנה ומילא את כותל החומה, וסגר את הפרצות שפרץ דוד בחומה.

ומאי האי דכתיב: "וזה אשר הרים יד במלך"?

אמר רב נחמן: שחלין ירבעם את תפיליו בפניו של המלך. והיה לו לפנות לצד ולחלוץ שם מחמת אימת המלכות (582). ובכך התחיל ירבעם במרד, להראות שאינו נוהג כבוד במלך.

וממתינים על העזרה עד שיעמוד המלך. ואמר לו ירבעם: אתה רוצה שיתנו לך אנגריא לבת פרעה אשתך כדי שתתן להם את המפתחות? ועיי' ביד רמה שכתב שאין הכוונה שנתכרין לכך שלמה ח"ו, שהרי צדיק גמור היה. ולא עוד אלא שלא היה צריך לכך, שהרי נאמר "אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה". אלא ירבעם אמר לו כך להוכיחו. כלומר, נראה הדבר כאילו אתה רוצה לעשות אנגריא לבת פרעה.

582. עוד פירש רש"י, שחלין תפילין בפניו כדי להתריס בפניו בחזקה. ולכך חלין תפילין בפניו, דבר שאין ראוי לעשות בפני המלך, להיות עומד לפניו גלוי ראש.

וביד רמה הביא, שיש אומרים שהיה צריך לפנות, וחלין תפיליו בפניו. והיה לו לחלוץ במקום אחר, שלא יראה שהוא הולך להתפנות, מחמת אימת מלכות.

במקרא, שהוא מפני שהחטיא את ישראל! ותירץ המהרש"א, דהיינו כענין שאמרו עבירה גוררת עבירה. שאילו לא היתה בו אותה גסות הרוח למרוד במלכות בית דוד, לא היה בא לידי כך שיחטיא את ישראל בעבודה זרה.

581. עוד פירש רש"י לישנא אחרנא: שסגר שלמה את השערים, ועשה מגדל לבת פרעה על אחד מן השערים. וכל עולי הרגל היו עוברים דרך שם, כדי שיהיו מצויין עמה לכבדה ולעבדה. [כל עבודת בית המלך נקראת "אנגריא"]. ובערוך כתב: שהיתה היא יושבת בשער, ולא היה לעם מקום אחר לכנס בעיר — אלא באותו השער, ומשעבדן ומביאין לה דורון. עוד פירש לישנא אחרנא: שהיה רגיל שלמה לסגור את דלתות העזרה, ולהצניע את המפתחות בידו. ודרכו של מלך לישן עד שלש שעות ביום. וישראל שכבר השכימו קודם לכן, היו עומדין

שעומד — הוא עבד].

אמרו ליה: היין. אנו מסכימים לדבר.

ואי יתיבנא — מורד במלכות הוא, וקטלין לי, ואזלו בתריה [ואם אשב בעזרה, אחשב מורד במלכות, ויהרגוני, וילכו העם אחרי רחבעם⁽⁵⁸³⁾].

אמר להם: כל דאמינא לכו עבדתו [כל מה שאומר לכם תעשו]?

אמרו ליה: היין.

מיד: "ויועץ המלך, ויעש שני עגלי זהב, ויאמר אלהם: רב לכם מעלות ירושלים! הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים. וישם את האחד בבית אל, ואת האחד נתן בדר".

אמר להם: ואפילו אם אומר לכם למפלא [לעבוד] לעבודה זרה?

אמר ליה צדיק: הם וחלילה!

מאי "ויועץ", במי וכיצד התייעץ ירבעם?

אמר ליה רשע לצדיק: סלקא דעתך דגברא כירבעם פלח לעבודה זרה [וכי תעלה על דעתך שאדם נכבד כירבעם יעבוד עבודה זרה⁽⁵⁸⁴⁾]?!

אמר רבי יהודה: שהושיב את העם באופן כזה שהושיב רשע אצל כל צדיק.

אלא למינסינהו הוא דקא בעי, אי קבליתו למימריה [אלא ודאי רק לנסותנו הוא מתכוין, אם נקבל את כל דבריו].

אמר להו: חתמתו על כל דעבידנא [האם תחתמו על כל מה שאעשה]?

וכך היו מטעים הרשעים את הצדיקים, עד שחתמו כולם על הדבר. ושוב לא היו יכולים לחזור בהם⁽⁵⁸⁵⁾.

אמרו ליה: היין [כן].

אמר להו: מלכא בעינא למיהוי [רצוני להיות מלך].

ואף אחיה השילוני טעה⁽⁵⁸⁶⁾ בדבר, וחשב קא-א

שביאר בדרך אחרת.

ועיין עוד במהרש"א ובעיון יעקב מה שכתבו בביאור ענין זה.

584. לא יתכן כדבר הזה, שהרי הוא הוכיח את שלמה במילי דשמיא! מהרש"א.

583. בעיון יעקב פירש, שכל זה עלה במחשבתו של ירבעם. שהיות ופשוטי העם אינם יודעים הלכה זו, שאף למלכי ישראל אסור לשבת בעזרה, אם יראו אותי עומד, לא יבינו שזה משום שאסור אף למלך לשבת, אלא יאמרו שזה משום שאני עבד, והרי אם סתם אדם יושב בעזרה, מורד במלכות הוא, והורגין אותו, ויסברו שלכן אני עומד.

585. ביד רמה כתב, שאף שחזרו הצדיקים ואמרו שלא חתמו על מנת לעבוד ע"ז, כבר לא שמעו להם שאר העם.

ומשום גסות הרוח שהיתה בו, שחשב שיאמרו עליו שהוא עבד, חטא והחטיא את ישראל, שהעמיד עגלי זהב. ועיי' במהרש"א

586. ביערות דבש כתב, שהענין הוא כך, שכל תחבולות ירבעם היו כדי שלא יעלו ישראל לרגל, כדי שלא ישובו אחרי רחבעם. וחשב, שאם אותם חסידים המשתוקקים לקיים מצות עשה זו ישבו בחו"ל, הרי יהיו פטורים ממצוה